

AZ ORSZÁGOS LEVÉLTÁR OKLEVÉL-KIÁLLÍTASA.

Közli : Fejérpataky László.

Régi szokás, hogy könyvtárak, levéltárak, összefüggő, áttekinthető sorozatban állítják össze ritkaságaikat, hogy így a látogató aránylag rövid idő alatt fogalmat szerezzen az ott őrzött kincsek becses volta felől. Külföldi könyvtárak szekrényekben, üveg alá helyezik el czímeliáikat; a régi magyar királyi kincstári levéltárnak is volt ilyen gyűjteménye, a »cista raritatum«, s ez a gyűjtemény, de természetesen módosítva, bővítve, képezi alapját a jelen kiállításnak.

A kiállítások haszna felől már régóta tisztában vagyunk. Népszerűsítik a tudományt, megismertetik a nagy közönséget a kiállított tárgyak külső tulajdonságaival, melyek előbb csak a szakemberek előtt voltak ismeretesek; figyelmessé teszik az egyeseket a kiállított tárgyak becsére; hogy ha esetleg hasonló régiség, oklevél, régi írás kerül kezük ügyébe, nem fogják félre dobni haszontalan lim-lom gyanánt, figyelmük a látott kiállítás által fel van már hívva, s valószínű, hogy fognak valamit tenni, hogy azokat az enyészettől megóvják. A hasonló kiállítások e hasznáról meggyőződve, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára még 1877-ben rendezett a könyvtárba vezető zárt folyosón ilyen állandó kiállítást, mely a dolog természeténél fogva változatosabb, mint az, a melyet az orsz. levéltár jelenleg nyújt. Itt csak okleveleket látunk, ott azonban az okleveleken kívül régi kéziratokat, fontos hazai kútfőket, nyelvemlékeket, a hazai nyomdászat ritkaságait, régi királyok s híres emberek arczképeit szemlélheti a látogató. Így aztán e kiállítást méltán lehetett »magyar történeti és irodalomtörténeti kiállításnak« nevezni, míg

a levéltár — elég szerényen — csak »közzszemlére kitett okleveleknek« nevezi e kiállítást.¹⁾

A Nemzeti Múzeum kiállításán 139, az országos levéltárén 88 oklevelet találunk. Különbözők levén a szempontok, melyek a két kiállítás célját képezték, különbözőkép kellett azoknak anyagát is összeválogatni. A múzeumi kiállítás egy kis szemléleti (palaeographiai iskolát akart nyújtani. Össze van benne állítva az ott őrzött legrégebbs királyi oklevéltől, II. Endrétől kezdve a magyar királyok és erdélyi fejedelmek mindegyikének egy-egy oklevele, híres vezérek, nagy férfiak egyes levelei. Szóval nem annyira, a tartalom fontosságára, mint inkább a sorozat teljességére, változatosságára volt benne a főtekintet. Az országos levéltár kiállítása nem curiosumokat vagy híres emberek autogrammjait akarta összegyűjteni, hanem csak oly okleveleket, melyek akár kiállítóik, akár belső tartalmuk által köztörténetünkre fontosak, arra világot vetnek. Ily módon a Kálmán királytól II. Józsefíg terjedő nyolcz századot nyolczvannolcz oklevél képviseli.

Az oklevelek sorozatát Kálmán királynak 1109-iki görög-latin szövegű oklevele nyitja meg, a levéltár legrégebbs darabja. Ennél régebbs okleveleket, úgyszólván, csakis a pannonhalmi levéltár őriz, sz. Istvántól, I. Endrétől, sz. Lászlótól (a veszprémi sz. László-féle oklevelet nem merjük ezekhez számítani). Az orsz. levéltár kiállítása egy egész századdal előbb kezdődik, mint a Múzeumé, melynek legrégebbs darabja II. Endrétől 1218-ból való. Ugyan ebből a századból való III. Bélának egy 1181-iki oklevele, mely kiválóan érdekes. Az oklevél Farkas Nádort igazságos embernek nevezi, »ki erőszakkal semmit sem vesz el, hanem a mit megszerez, meg is fizeti.« Szép egy XII-ik századi nádorispántól! Ugyanezen oklevélben a király indokolja, miért foglalja az említett nádor által tett adás-vevést írásba, mert »szükségesnek láttam — úgymond — hogy minden ügy, a mely előttem megfordult, nehogy fel lehessen forgatni, írásba foglaltassék.«

¹⁾ A katalogus czime: A magyar királyi országos levéltárban közzszemlére kitett okleveleknek jegyzéke. Négy tábla hasonmással és két metszettel. Bpest, 1882, 8° 28 l.

A XII-ik századból való még a levéltár legrégibb pápai bullája, melyet III. Lucius pápa 1138 ban állít ki.

A 7. számú oklevél első nyomát mutatja az autonom megyei szervezetnek. Ez oklevelet a zalamelléki nemesek állítják ki 1232 ben, melyben egy földet a veszprémi püspöknek ítélnék oda; e földet, az oklevél tanúsága szerint, még Gizella királynő ajándékozta a veszprémi püspökségnek.

A 9-ik számú oklevél úgy szólván az előbb említett III. Bélának pendant-ja. Ezt IV. Béla és fiai István és Béla állítják ki 1267-ben. Ez legrégibb törvényünk, melynek eredetijét bírjuk; de a Corpus Juris szerkesztőinek figyelmét elkerülvén, törvényes erejűnek nem tekintetik. Ebben a király megerősíti a magyar nemesség kiváltságait; s ezeknek utolsó pontja az, hogy a nemesség ügyei írásbeli folyamodvány nélkül is elintéztessenek s így IV. Béla eltörülte nagyatyának az írásbeliség behozatalára vonatkozó törvényét.

Az orsz. levéltár legrégibb aranypecsétetes oklevele 1252-ből, IV. Bélától való. A kiállításon látjuk ez oklevelet, melylyel a király a thuróczy prémontrei kolostort alapítja. E tekintetben a Múzeum jóval megelőzi az országos levéltárt; mert az előbbinek kiállításán kettőt látunk 1224 és 1251. évekből. 1224-iki arany bulla kétségtelenül ugyanolyan, a milyennel a híres aranybulla elveszett hét példánya volt ellátva.

Az Árpádházi korszakot bezárja III. Endre egy 1298-iki érdekes oklevele, melyben három banai várjobbágyot, kiket Demeter pozsonyi és zólyomi ispán vezérlete alatt Albert római király segítségére, nassau Adolf ellenkirály ellen küldött, nemességre emel. Felemlíti, hogy ezek hárman messzire, a Rajnán is túlra mentek s a harcban magukat »az egész magyar nemzet dicsőségére« (ad laudem et gloriam nostram et totius nationis Hungaricae) kitüntették.

A tizennegyedik századot hét darab képviseli s ezek között a legrégibb papiros-oklevél, melyet a levéltár őriz, az egri káptalan kiadványa 1319-ből.

Mint különösség, kiválóan érdekes Kis Károlynak egy oklevele, mely 1386 ban márczius 22-én kelt, tehát majd egy hónappal a királynak azon évi február 22-én bekövetkezett halála után. A dolog magyarázatja az, hogy a levált pecsét alatt olvas-

ható feljegyzés szerint az oklevél Horváth Jánosnak, Károly főpárt-hívének egyenes parancsára adatott ki, a ki felhasználva azt az időt, mikor még a király halála nem volt köztudomású, kibocsájtotta ez oklevelet.

Felfogás tekintetében, ha figyelembe vesszük, hogy a XIV. század végén kelt, nem érdektelen Zsigmond király egy 1397-iki oklevele, melyben a jobbágyok szabad költözési jogát megerősíti, azzal indokolván ezt, »hogy minden ember egy szülőpártól származván, egyenlő és szabad, és nem a természet, hanem az emberek által keletkezett a szolgaság.«

A XV. századból húsz oklevél van kiállítva, egytől egyig a legérdekesebb tartalommal, úgy, hogy bajos volna közülök kiválasztani, melyik a legbecsesebb. Itt látjuk a sárkányrend alapító oklevelét 1408-ból, a rend tagjainak felsorolásával. Zsigmondnak egy másik oklevelét 1430-ból, melyben elbeszéli »nagyságos Czeczilia« asszonynak, Rozgonyi István temesi gróf nejének, Szentgyörgyi Péter gróf leányának hősi viseletét Galambócz ostromakor.

Sok fontos oklevél vonatkozik a Hunyadi családra, kezdve Zsigmondnak egy 1434-iki záloglevelén, melyben Papi mezővárost Aradmegyében Oláh Jánosnak (a későbbi nagy Hunyadinak), hasonló nevű testvérének, Vojk fiainak, kétszáz arany forintért elzalogosítja. Ez volt Hunyadi Jánosnak első szerzeménye. A Hunyadi családot kitüntető oklevelek között, az ellenkező áramlatot képviseli V. Lászlónak 1457-iki oklevele, mely elősorolja Hunyadi Jánosnak a haza és a trón ellen elkövetett bűneit, előadja Hunyadi László merényletének történetét, s ennek méltó büntetéséül lefejeztetését, s mindazoknak, a kiknek ebben részök volt, megbocsájt s őket pártfogásáról biztosítja. Ez volt a végső eredménye annak a véd és dacszövetségnek, melyet 1455-ben Czilley Ulrik, Garay László nádorispán és Ujlaky Miklós erdélyi vajda egymással, közös védelemre, egymás érdekeinek előmozdítására és ebből kifolyólag V. László érdekeinek mindennemű támogatására kötöttek.

Nem sorolhatjuk föl egyenként a kiállított okleveleket, bár érdekes belső tartalmuk ezt megérdemelné; s a töredékes, hézagos felsorolás csak igen gyenge fogalmat adhat az e kiállításon látható oklevelek belső értékéről.

Mátyás és a Jagellók korát kevés, de érdekesnél érdekesebb oklevelek képviselik. Itt van III. Frigyes római császárnak, mint magyar királynak czímeradományozó levele a Sz. Györgyi és Bazini grófok részére 1459-ből. Majd 1462-ből Mátyás bocsánatlevele ugyanezen pártütők részére. Nem érdektelen 1520-ból a magyarországi zsidók előljárójának (Jacobus Mandel praefectus ceterique primates et universitas Judaeorum ubilibet in hoc regno Hungariae constitutorum) levele, melyben kötelezi hitsorsosait, hogy Báthory István nádornak a zaklatások ellen tanúsított védelemért és pártfogásért évenként négyszáz forintot fizetnek.

Mint nyelvmemlék becses Thurzó Elek kincstárnok magyar levele 1525-ből jegyeséhez Székely Magdolnához, melynek kedves enyelgő hangja s tiszta nyelvezete feltűnő.

A későbbkori oklevelek közül kiemeljük: a János királyra vonatkozókat, Melanchton Fülöp sajátkezű levelét Nádasdy Tamáshoz, melyben dicséri, hogy saját költségén iskolát állított föl, Eger, Drégely, Lipppa és Győr ostromaira vonatkozó fontos okleveleket. Itt látjuk Zrinyi Miklósnak, a szigetvári hősnek 1566-ban kelt végrendeletét; melynek írásakor a hős előre érezhette az őt fenyegető veszedelmet, mondván, hogy »ő cs. és k. felsége kegyes akaratából e legdühösebb ellenség, a török császár ellenében, ki Sziget felé közeledik, bezárkózik a várba.« Jellemző, hogy a királynak, Ferdinánd és Károly főherczegeknak paripákat hagyományoz.

A XVII. század kiállított oklevelei közt ott látjuk az 1606-iki bécsi békekötés egy eredeti példányát, a magyar, alsó és felső ausztriai rendek 1606-iki szövetséglevelét a bécsi és zsitvatoroki béke fentartása iránt, a nikolsburgi béke megerősítését, Báthory Erzsébetnek, Csejthe vár hírhedt asszonyának végrendeletét 1610-ből. Az erdélyi fontosabb acták közül ki vannak állítva: a topai egyességlevel 1636-ból, mely a Rákóczy ház erdélyi fejedelemségét végleg megerősítette, I. Rákóczy György instructiója fia számára 1640-ből, boritékán e jellemző sorokkal: »Az pataki leveles ládánkban kell ezt betenni pro memoria, s ha ki jobbat adhat ennél fiának, adjon hálát érte az uristennek s mi is örömet tanulunk belőle, mi csak addig nyujtózhattunk, az meddig lepelünk érhetett.« Zrinyi Miklósnak a költőnek egy

chiffrekkel írt levele 1654-ből fogalmat ad azon viszonyról, melyben a költő, a császári párt híve, II. Rákóczy Györggyel állott.

Az I. Lipót korát, illető oklevelekből kiemeljük a kassai akadémia 1660. ünnepélyes alapító oklevelét, továbbá azon rendeletét, melylyel Ampringen Gáspárt, a németrend nagymesterét Magyarország kormányzójává nevezi ki. Természetes, hogy ezen kívül vannak itt oklevelek a Lipót korában élt legkiválóbb szereplőktől is.

A XVIII. századdal végződik a kiállítás, s e század legutolsó darabja egy nagy fontosságú leirat II. József császártól 1790-ből, melylyel újításait mind visszavonja s a »magyar nemzet iránt való hajlandóságának nyilvános jelét akarván adni« elrendeli, hogy minden abban az állapotban legyen, a melyben Mária Terézia halálakor volt.

Ennyiben akartuk röviden ismertetni az országos levéltár kiállítását, melynek nagy fontosságú darabjai fogalmat adhatnak azon óriási és nagybecsű adat-halmazról, melyet e levéltár őriz. A csinosan kiállított kiállítási jegyzék felsorol, s ismertet minden egyes darabot, bár a nagy közönség részére nem ártott volna benne több magyarázó jegyzetet alkalmazni. De mindenesetre érdekessé teszi e jegyzéket a hozzácsatolt négy tábla, mely V. Lászlótól Mária Teréziáig legnevezesebb királyaink és férfiaink kezeírását s névírását tünteti föl.